

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА НАВИЧОК СЛУХОВОГО САМОКОНТРОЛЮ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF AUDITORY SELF-CONTROL SKILLS OF THE FUTURE MUSIC TEACHER IN INSTRUMENTAL ENSEMBLE CLASSES

У статті розглянуто сутність навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю. Запропоновано та охарактеризовано компонентну структуру навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю, а саме: мотиваційно-оцінний компонент, до якого входять мотиви, потреби, інтереси, оцінка, цілі, переконання як складові позитивної мотивації розвитку навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю; пізнавально-інформаційний компонент який передбачає формування фахових знань та індивідуальних особливостей під час музикування в інструментальному ансамблі, також знання закономірностей, основ діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, засвоєння досвіду, функцій, видів і методів контролю й слухового самоконтролю; акустично-слуховий компонент забезпечує розвиненість у майбутнього вчителя музичного мистецтва музичного слуху, сформованості музично слухових уявлень, володіння слуховим самоконтролем й акустикою свого інструменту під час гри в інструментальному ансамблі; практично-діяльнісний компонент передбачає розвиток навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва в інструментально-ансамблевому музикуванні, забезпечує добір методів та форм роботи, створює необхідні умови для розвитку навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва під час гри в інструментальному ансамблі. Також нами були визначені функції компонентної структури: мотиваційно-оцінний компонент, що має мотивувальне, стимулювальне, оцінне, рефлексивне функціонування; пізнавально-інформаційний компонент містить пізнавальну, інформаційну, змістову наповненість; акустично-слуховий компонент має акустичну, слухову, контролювальну функцію; практично-діялісного компонент, виконує праксеологічну, організаційну, формувальну дію. Розглянуто наукові роботи музикантів педагогів, які досліджували проблему самоконтролю на всіх етапах виконавського процесу. Розроблено власне визначення означеного феномену.

Ключові слова: самоконтроль, слух, музичний слух, навички, навички слухового само-

контролю, мотиваційно-оцінний компонент, пізнавально-інформаційний компонент, акустично-слуховий компонент, практично-діяльнісний компонент.

The article examines the essence of auditory self-control skills of a future music teacher in instrumental ensemble classes. The component structure of auditory self-control skills of the future music teacher in instrumental ensemble classes is proposed and characterized, namely: motivational and evaluation component, which includes motives, needs, interests, evaluation, goals, beliefs as components of positive motivation for the development of auditory self-control skills of the future teacher musical art in instrumental ensemble classes; a cognitive and informational component that involves the formation of professional knowledge and individual characteristics during music making in an instrumental ensemble, as well as knowledge of regularities, the basics of the activity of a future music teacher, assimilation of experience, functions, types and methods of control and auditory self-control; the acoustic-auditory component ensures the development of the future music teacher's musical ear, the formation of musical auditory ideas, the mastery of auditory self-control and the acoustics of one's instrument while playing in an instrumental ensemble; the practical-activity component involves the development of auditory self-control skills of the future music teacher in instrumental-ensemble music making, ensures the selection of methods and forms of work, creates the necessary conditions for the development of auditory self-control skills of the future music teacher while playing in an instrumental ensemble. We also determined the functions of the component structure: the motivational-evaluative component, which has motivational, stimulating, evaluative, reflective functioning; the cognitive-informational component contains cognitive, informational, meaningful content; the acoustic-auditory component has an acoustic, auditory, control function; practical-activity component, performs praxeological, organizational, formative action. Scientific works of musicians and teachers who investigated the problem of self-control at all stages of the performance process were considered. A proper definition of this phenomenon has been developed.

Key words: self-control, hearing, musical hearing, skills, auditory self-control skills, motivational-evaluative component, cognitive-informational component, acoustic-auditory component, practical-activity component.

УДК 378.091.33-
028.17:785.7.091]:[373.3/5.011.3-051:78]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.1.41>

Ісаєнко Г.П.,
аспірантка кафедри музикознавства
та музичної освіти
Київського університету імені Бориса
Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Актуальність нашої статті визначається завданнями вищої школи щодо підготовки компетентного конкурентоспроможного фахівця в галузі музичного мистецтва та педагогіки, що характеризується сформованістю професійних компетентностей та здатністю їх реалізувати у майбутній діяльності [7, с. 45].

Фахова підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва є складною, вона інтегрує в собі історико-теоретичну, виконавсько-інструментальну, вокальну, диригентсько-хорову, мистецтвознавчу та методичну складові [4, с. 15].

Серед найскладніших психічних феноменів, що супроводжують музично-виконавський процес,

є самоконтроль [4, с. 16]. Феномен самоконтролю відіграє значну роль в багатьох сферах життя людини: соціальній, культурній, освітній, професійній [4, с. 24].

Аналіз останніх публікацій показав, що сучасні дослідники розглядають питання різних видів самоконтролю у фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва: у сфері музично-педагогічної освіти ідеї, пов'язані з питаннями розвитку самостійності та самоконтролю, представлені в працях (Т. Гризоглазової, А. Козир, О.Отич, Г. Падалки, О. Пехоти, О. Олексюк, О. Рудницької, Чжу Пен, Бай Шаожун, А. Зайцевої, Ю. Лисюк, З. Софроній, О.Щолокової); у виконавському процесі (В. Гізекинг, Й. Гофман, Г. Нейгауз та ін.); інструментально-виконавській підготовці (Л. Гусейнова, М. Давидов, К. Завалко, Н. Згурська, В. Зубицький, В. Лабунець, Н. Мозгальова, В. Федоришин та ін.); у диригентській діяльності (Ван Яцзюнь, А. Козир та ін.); у процесі вокально-хорового навчання (А. Авдієвський, В. Антонюк, Д. Болгарський, Л. Василенко, А. Єгоров, М. Канерштейн, М. Колесса); на заняттях із постановки голосу (Л. Василенко, М. Павлова, Н. Малишева Г. Панченко, Лінь Янь та ін.); в ансамблевій та концертмейстерській підготовці (А. Грінченко, К. Завалко, О. Економова, М. Моїсєєва, Гао Жоцзюнь, Фу Сяцзінь В. Федоришин та ін.); інтонуванні та музично-виконавській артикуляції (Лу Чен, Л. Маркін); у саморегуляційній діяльності (А. Зайцева, Ю. Лисюк, Бай Шаожун, Гао Жоцзюнь та ін.) через психологічні процеси функціонування уявлень (Бай Бінь, Лі Юе) [8, с. 45].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень показав, що проблему самоконтролю, що функціонує по-різному на всіх етапах виконавського процесу, розглядали такі музиканти-педагоги: А. Грінченко, В. Гізекинг, Г. Гофман, Гао Жоцзюнь, Т. Гризоглазова, Н. Гуральник. Є. Курішев, Г. Коган, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз, С. Савшинський, Чжу Пен, Лінь Янь та ін. Вони звертали увагу на важливість та необхідність слухогої контролю у процесі виконання музичного твору, що залежить від етапів роботи над твором: від його текстового опрацювання через уявлення щодо драматургії розкриття образу до роботи над інтерпретацією і безпосередньо виконавським публічним виступом. Цей феномен дозволяє коригувати якість самопідготовки, репетиційної роботи, поліпшити психологічний та емоційний стан студента у процесі навчання гри на музичному інструменті [4, с. 16].

На думку Лінь Янь, виконавський самоконтроль є одним із найскладніших психічних феноменів, характерних для творчого музично-виконавського процесу [8, с. 99].

А. Грінченко музично-виконавський самоконтроль в музичній діяльності визначає як

усвідомлений динамічний процес, який розвивається на основі природніх задатків і психологічних особливостей музиканта-виконавця і синтезує концепцію музичного слуху, уваги, волі [4, с. 16].

А Гао Жоцзюнь виконавський самоконтроль в музичній діяльності визначає як свідомий аналіз та оцінку власної навчально-виконавської діяльності, що дозволяє здійснювати своєчасну корекцію, регулювання її ходу і отриманих результатів [2, с. 78].

За Т. Гризоглазовою, виконавський самоконтроль є усвідомленим процесом концентрації музичного слуху, уваги, регуляція виконавського процесу [5, с. 165–166].

Л. Ауер, К. Мартінсен визначають виконавський самоконтроль як уміння слухати, аналізувати власні виконавські дії, коригувати [5, с. 166].

Структура різних видів самоконтролю розглядалася такими вченими як А. Грінченко, Гао Жоцзюнь та ін.

А. Грінченко у структурі музично-виконавського самоконтролю виокремлює такі компоненти: **особистісно-когнітивний, мотиваційно-інтерпретаційний, виконавсько-коригувальний**. Усі зазначені компоненти взаємопов'язані й знаходяться у певній послідовності. Науковець довела, що результат взаємодії першого – особистісно-когнітивного та другого – мотиваційно-інтерпретаційного компонентів є реалізацією третього – виконавсько-коригувального. Така взаємозумовленість створює коло умов для якісного перетворення внутрішніх регуляторних налаштувань на відтворення художньо-сміслових носіїв музичного твору [4, с. 80–81].

Гао Жоцзюнь структуру виконавського самоконтролю представляє у єдності **мотиваційно-цільового, когнітивно-оцінного, контрольного-регулятивного, результативно-прогностичного компонентів**. Критеріями сформованості здатності до самоконтролю майбутніх учителів музики визначено: міра особистісної спрямованості студентів на фахове самовдосконалення у сфері фортепіанної підготовки, ступінь сформованості критично-оцінного ставлення до фортепіанної навчально-виконавської діяльності, міра здатності до саморегуляції фортепіанної навчально-виконавської діяльності, ступінь прояву творчої активності у проектуванні фортепіанної навчально-виконавської діяльності [2, с. 3].

Досліджуючи компонентну структуру здатності до самоконтролю навчально-виконавської діяльності Гао Жоцзюнь виокремлює наступні складові самоконтролю, а саме: прогноуюча, плануюча, перевірна, оціночна, регулююча, розвиваюча [2, с. 90–91].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, незважаючи на проведені

наукові дослідження, залишається не достатньо розкритим питання сутності та структури навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю.

Мета статті: розглянути сутність та визначити структуру навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю.

Виклад основного матеріалу. Визначення сутнісної характеристики та структурних компонентів навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає аналіз таких понять, як «самоконтроль», «музичний слух», « навички».

В сучасному психологічному словнику самоконтроль – це усвідомлення себе й оцінка суб'єктом власних дій, психологічних процесів і станів [9, с. 445].

В Українському педагогічному словнику, самоконтроль – це усвідомлена регуляція людини своєї поведінки та діяльності для забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, вимогам, нормам, правилам тощо [3, с. 296].

Самоконтроль педагога розглядають як засіб активізації інтелектуальних здібностей, їх здатність впливати на рівень навчально-пізнавальної діяльності, уміння і навички знаходити помилки й здійснювати самоперевірку.

Наступним поняттям, складовою, що є передумовою формування слухового самоконтролю, є музичний слух. У музично-енциклопедичному словнику музичний слух – це здібність людини сприймати, уявляти і відтворювати висоту музичних звуків [10]. За допомогою розвиненого музичного слуху майбутній вчитель музичного мистецтва може контролювати, корегувати та редагувати процес сприйняття та відтворення музичного твору [7, с. 45]. Завдяки музичному слуху як одній з основних здібностей, майбутній вчитель музичного мистецтва може сприймати і диференціювати почуте, музичний слух виступає інструментом самоконтролю і спрямовує процес корекції відповідно до слухових уявлень (звукового еталону) [4, с. 61].

Для майбутнього вчителя музичного мистецтва сформованість слухового самоконтролю є надзвичайно важливою як для корекції власного виконання, так і для контролю за виконанням учнів. Завдяки розвиненому слуховому самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва відбувається розвиток його виконавської техніки, емоційної чуйності і чуттєвого досвіду, реалізація творчого самовираження. Особливо яскраво проявляється роль слухового самоконтролю в музикуванні в інструментальному ансамблі.

Майбутній вчитель музичного мистецтва під час гри в інструментальному ансамблі розвиває

музичне мислення, формує слухове відчуття, навчається розумовій і слуховій диференціації фактури з точки зору «головного і другорядного». Ансамблеве виконання спонукає кожного виконавця чути не тільки свою партію, а одночасно й партитуру загалом [1, с. 22].

Проте, музикування в інструментальному ансамблі передбачає не просто володіння слуховим самоконтролем, а його сформованість на рівні автоматизованої дії, тобто майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно сформувати навички слухового самоконтролю.

Навички – це дії, складові частини які у процесі формування стають автоматичними [3, с. 221].

Ми вважаємо, що навички слухового самоконтролю на заняттях з інструментального ансамблю варто розглядати як єдиний комплекс слухових та м'язових відчуттів, що забезпечують ідеальний звуковий результат.

На основі аналізу наукових досліджень специфіки музикування в інструментальному ансамблі ми розробили структуру навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю у єдності таких компонентів: **мотиваційно-оцінний, пізнавально-інформаційний, акустично-слуховий, практично-діяльнісний.**

1. Мотиваційно-оцінний компонент спрямований на активізацію розвитку навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва, що передбачає не лише стійку мотивацію до вдосконалення навичок слухового самоконтролю та стійке емоційно-позитивне ставлення до процесу навчання, а й зацікавленість в інструментально-виконавському саморозвитку, що необхідно для ефективної ансамблевої діяльності, майбутньому вчителю музичного мистецтва.

Для успішного формування навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва потрібна позитивна мотивація, інтерес до ансамблевого музикування, усвідомлення цінності якісної гри, прагнення до виконавського вдосконалення і, як результат, усвідомлення цінності гри в ансамблі, а також вміння оцінювати власне виконання та виконання партнерів для досягнення звукового еталону, яке включає в себе стрій, якість, оцінку, синхронізація, співставлення, коригування гри.

Мотивація, як усвідомлене спонукання для певної дії, власне, і формується, в міру того, як людина враховує, оцінює, зважає обставини в яких вона перебуває. На мотивацію впливають: погляди майбутнього вчителя музичного мистецтва на власні здібності; як він/вона підходить до навчання; у чому майбутній вчитель музичного мистецтва вбачає свій прогрес; наскільки він/вона себе почуває себе компетентним. І це лише один аспект мотивації, а є ще її стійкість, форма (внутрішня або зовнішня),

чинники активізації, мотиви, прагнення і навіть вивчена безпорадність [6].

Ми вважаємо, що роль мотивації у процесі формування навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва є провідною умовою їх формування.

Для формування навичок самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва важливою вміння оцінювати та адекватна оцінка свого виконання твору на музичному інструменті та співставлення своєї гри з грою партнерів по ансамблю. Оцінка має бути коректною й об'єктивною. Оцінна діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва здійснюється для досягнення звукового еталону під час гри в інструментальному ансамблі, зокрема абсолютної рівності, синхронізації звучання, спільного фразування, чистого інтонування, спільної агогіки. Таким чином, вона формує регулятивну основу для формування навичок слухового самоконтролю, допомагає оцінити адекватність загальної звукової картини.

Ми виділяємо такі функції мотиваційно-оцінного компоненту: мотивувальна, стимулювальна, оцінна, рефлексивна.

Отже, мотиваційно-оцінний компонент передбачає формування стійкої мотивації до успішного оволодіння майбутнім вчителем музичного мистецтва навичками слухового самоконтролю, прагнення до удосконалення гри в ансамблі, стимулює процес формування навичок слухового самоконтролю, коректну та об'єктивну оцінку власного виконання у процесі музикування в інструментальному ансамблі задля покращення якості виконання музичних творів.

2. Пізнавально-інформаційний компонент спрямовує студентів на усвідомлене засвоєння знань про музичний слух, музично-слухове уявлення, слуховий самоконтроль та способів їх застосування у грі в інструментальному ансамблі. Отримані знання орієнтують майбутнього вчителя музичного мистецтва на ефективне формування навичок слухового самоконтролю.

Студент насичується знаннями щодо розвитку музичного слуху, музичного мислення, слухового самоконтролю. Сформованість зазначеного компоненту передбачає зростання інтересу та розуміння важливості пізнання означеного феномену.

Компонент виконує такі функції: пізнавальна, інформаційна, змістова.

Отже, пізнавально-інформаційний компонент передбачає комплексне засвоєння знань про музичний слух, музично-слухові уявлення, слуховий самоконтроль та способів їх застосування під час гри в інструментальному ансамблі. Отримані знання повинні стати підґрунтям для успішного формування навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музики на заняттях з інструментального ансамблю.

3. Акустично-слуховий компонент спрямований на засвоєння знань щодо природи звуку, акустики музичного інструменту, про розвиток музичного слуху майбутнього вчителя музичного мистецтва, формування його внутрішньо-слухових уявлень.

Майбутній вчитель музичного мистецтва має володіти музичним слухом, музично слуховим уявленням, самоконтролем, слуховим самоконтролем і акустикою свого інструменту. Комплекс зазначених умінь безпосередньо впливає та керує моторикою виконавського апарату, диктуючи необхідні корективи. А слуховий самоконтроль забезпечує здатність вільно використовувати слухові уявлення, музично-ритмічні відчуття, відчуття ладу.

Вміння адекватно контролювати сприйняття власного виконання, уміння «чути себе» становить найважливішу проблему музичної педагогіки. Успішність функціонування музичного слуху як провідника музичних вражень, залежить від того, наскільки людина вміє концентрувати свою увагу. Але концентрації уваги недостатньо, потрібен самоконтроль. Діапазон спрямованості слухової уваги й самоконтролю музиканта-виконавця надзвичайно широкий.

Ми виокремлюємо такі функції акустично-слухового компоненту: акустична, слухова, контролювальна.

Отже, акустично-слуховий компонент сприяє розвитку музичного слуху як основи слухового самоконтролю, допомагає усунути інтонаційні неточності під час гри в інструментальному ансамблі, є запорукою успіху під час гри в інструментальному ансамблі.

4. Практично-діяльнісний компонент передбачає засвоєння навичок слухового самоконтролю майбутнім вчителем музичного мистецтва, яке проходить одночасно із засвоєнням способів дій з ними, тобто знання і вміння розглядаються у єдності, дає змогу обрати методи та форми роботи для успішного формування зазначених навичок підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, створюючи необхідні для цього умови.

Відбувається свідоме і ґрунтовне набуття певного досвіду, це є найважливішим етапом формування навичок слухового самоконтролю студентів. Навички слухового самоконтролю активно розвиваються в процесі систематичного музикування. Для цього майбутній вчитель музичного мистецтва має мати сформовану техніку гри на музичному інструменті, яка передбачає координацію функцій рук та раціональність рухів, точність звуковисотної інтонації, тембр інструменту, володіння різними аплікатурними прийомами і штрихами, технікою звуковедення, метро ритмічну чіткість, музично слуховим уявленням, музично слуховим сприйняттям, слуховим самоконтролем та

самовдосконалення. Також важливим у цій діяльності є багатовекторність слухової уваги, контроль за своїми ігровими діями та діями партнерів під час гри в інструментальному ансамблі.

Практично-діяльнісний компонент виконує такі функції: праксеологічна, організаційна, формувальна.

Отже, практично-діяльнісний компонент спрямований на формування навичок слухового самоконтролю безпосередньо у сумісному музичуванні на заняттях з інструментального ансамблю, набуття відповідного досвіду, загалом забезпечуючи виконавський розвиток майбутнього вчителя музичного мистецтва.

На нашу думку, структура навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва постає у єдності, взаємозв'язку та взаємодії мотиваційно-оцінного, пізнавально-інформаційного, акустично-фізіологічного, практично-діяльнісного компонентів.

Спираючись на наукові дослідження у галузі психології, музичної педагогіки музикознавства, урахувавши визначену нами його структуру, ми розробили власне визначення означеного феномену: *навички слухового самоконтролю – це усвідомлений комплекс автоматизованих дій та вмій, що пов'язаний з інтонуванням, а також з корегуванням параметрів звуку під час гри на музичному інструменті, що необхідні для відтворення еталонного виконання і активного сприймання музики.*

Висновки. У статті здійснено аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам розвитку та формування різних видів самоконтролю у навчальній та інструментально-виконавській діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Розкрито сутність та визначено структуру навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментально ансамблю. Визначено функції структурних компонентів навичок слухового самоконтролю. Визначено поняття досліджуваного феномену.

Подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення змісту, форм і методів формування навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бившева Т.Ф. Основи фортепіанного виконавства. Ансамбль : методичка. Харків : ХГПА, 2018. 100 с.
2. Гао Жоцзюнь Формування у майбутніх учителів музики здатності до самоконтролю фортепіанної навчально-виконавської діяльності: дис. ... к-та пед. наук: 13.00.02 / нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ. 2019. 221 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
4. Грінченко А. М. Методика формування музично-виконавського самоконтролю майбутніх учителів музики в процесі навчання гри на фортепіано: дис. ... к-та пед. наук: 13.00.02 / держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка. Суми. 2018. 280 с.
5. Гризоголазова Т.І. Зміст і сутність самостійної навчально-виконавської діяльності учнів-піаністів. *Науковий часопис Національно педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*: 2014. Вип. 16 (21). ч. 2. С. 163–166.
6. Завалко, К. Самореалізація педагога-музиканта: Теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету: Серія педагогічна*, 25(4), 2009. С. 291–298.
7. Ісаєнко Г. П. Слуховий самоконтроль у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з інструментального ансамблю. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі* № 7, 2022. Київ С. 44–51.
8. Лінь Янь. Формування готовності майбутнього вчителя музики до художньо-інтерпретаційної діяльності в процесі вокального навчання: дис. ... к-та пед. наук: 13.00.02 / дер. пед. ун-т імені А. С. Макаренка. Суми. 2021. 225 с.
9. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
10. Штейнпресс Б. Ш., Ямпольський І. М. Енциклопедичний музичний словник 1966. 632 с.